

272). Publikace však postrádá jakékoliv rejstříky, což může čtenáři znesnadnit práci s ní. Četbu a orientaci alespoň ulehčují partikulární shrnutí na konci jednotlivých kapitol.

Na závěr tedy lze jedinež zkonstatovat, že publikace přináší obsáhlý a velice podrobný vzhled do problematiky ideového světa i praxe reformní církve a i z metodologického hlediska nabízí řadu podnětů – ostatně samotné retrospektivní nazírání historických událostí prizmatem pozdějšího vývoje je v historické vědě všudy přítomné. Nezbyvá proto než doufat, že publikace podnítl další badatelský zájem o starší obecné dějiny a dostane se jí náležité reflexe.

Martin Šenk

(Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha)

GAHÉR, František. *HISTORICKÉ NÁPISY Z NITRIANSKEJ STOLICE DO ROKU 1650 (=Corpus Inscriptionum Slovaciae, II.2/Súpis nápisov zo Slovenska, II.2)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, 268 s. DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.12>

Predkladaná publikácia je istým spôsobom jedným z kamienkov mozaiky odpovede či ohlasu na apel Vladimíra Segeša, ktorý už v roku 1986 vyzval, aby sa vytvoril veľký interdisciplinárny tím odborníkov z mnohých inštitúcií, ktorý by zdokumentoval postantické historické nápisy na území Slovenska. Projekt napokon po prvých pokusoch povstal vďaka aktivitám Juraja Šedivého z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a mladého tímu, ktorý dokázal okolo seba vytvoriť. Do istej miery teda možno hovoriť o Šedivého bratislavskej epigrafickej škole, ktorej príslušníkom je aj František Gahér ml., autor predkladanej monografie o historických nápisoch pôvodom z územia bývalej Nitrianskej stolice do roku 1650, odchovanec Katedry archívniatva a pomocných vied historických zmienenej bratislavskej univerzity. Triumvirát profesora Šedivého a doktorandov Miroslava Čovana a Františka Gahéra ml. umožnil spolu so zapojením ďalších odborníkov taktiež vznik projektu *Corpus inscriptionum Slovaciae – Súpis nápisov zo Slovenska* s dvoma edičnými radmi. V prvom majú vychádzať „príručky monografie“ (prvým zväzkom je metodická príručka, druhý zväzok je venovaný hraničným kameňom a ich textom a tretí zväzok je základnou epigrafickou príručkou, ktorá mapuje vývoj nápisov a ich nosičov so zameraním na územie Slovenska). V druhom rade projektu vychádzajú „edície“ – monotematicky „regionálne“ katalógové zväzky, z ktorých dosiaľ vyšiel jeden k historickým nápiso z Šariša a teraz ďalší k územiu bývalej Nitrianskej stolice; aktuálne sa finalizuje ďalší diel edície, v ktorom bude spracovaný historický región Liptov. Pracovný tím z tej istej katedry pracuje aj na edícii prameňov v edičnom rade *Documenta Posoniensia*: momentálne sú spracované tri zväzky, najnovším zväzkom je *Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504 – 1513)* (=Documenta Posoniensia, IV) od Balázsa Csibu – práca získala cenu Slovenskej his-

torickej spoločnosti za rok 2021 v kategórii edície prameňov s vyzdvihnutím vysokej miery autorského vkladu, keďže bolo potrebné pracovať s neraz značne korigovanými a neprehľadnými konceptmi dokumentov.

Nitrianska stolica predstavuje v hornouhorských a slovenských dejinách fenomén, ktorý síce už dávno definitívne zmizol z historicko-politickej scény, význam a dosahy tohto na prvý pohľad geograficky nepravidelného a rôznorodého, akoby „vyhryzeného“ útvaru majú však presah aj do novších a nových dejín. Význam spracovania pamiatok tejto oblasti vyzdvihuje vo svojom úvode ku Gahérovej knihe aj Juraj Šedivý, keď hovorí o:

„oblasti síce historicky dlho kultivovanej, kde vzniklo množstvo pamiatok (aj epigrafických), no na druhej strane poznačenej vojenskými udalosťami a modernizáciou, ktoré výrazne zmenšili nápisový fond z tohto územia. Aj tie nápisy, ktoré sa zachovali dodnes, sú však často ohrozené. Kým kódexy a listinný materiál sú dobre chránené v knižniciach a archívoch, tak nápisové nosiče sú vystavené nepriazni počasia i kradmej či vandalskej ruke človeka. Aj kvôli zdokumentovaniu tohto najviac ohrozeného druhu historických prameňov vznikol projekt CIS, ktorý vďaka pochopeniu Agentúry na podporu výskumu a vývoja predkladá verejnosti už ďalšie dielo“.
(s. 11)

Autor zahrnul do predkladaného súpisu epigrafických pamiatok z predmetného územia všetky identifikované epigrafické texty do roku 1650. Zatiaľ čo dolná hranica, úsvit historickej doby a produkovania nápisov, teda od najstaršieho výskytu dochovaných stredovekých nápisov v regióne, je pomerne samozrejmá, stanovenú hornú hranicu pozornosti možno v strednej Európe chápať ako medzník zlomového obdobia, a to najmä z hľadiska dejín umenia prechodom od renesancie k baroku. Tento medzník využíva ako hranicu epigrafických katalogizačných výskumov aj popredný európsky edičný rad pre nemecké a rakúske nápisy *Die Deutschen Inschriften*. Autor do súpisu pojal aj „sekundárne zachované epigrafické pramene“, teda zaniknuté pamiatky, pri ktorých text alebo aspoň datovanie je známe zo starších fotografií či literatúry. Geograficky je predmet záujmu vytýčený územím zaniknutého historického správneho útvaru *Comitatus Nitriensis*, ktorého územie po konštituovaní samosprávnej šľachtickej stolice zostalo až na malé hraničné korektúry napriek svojmu na prvý pohľad bizarnému tvaru veľmi stále. Keďže podľa jednotnej metodiky projektu sa dokumentujú, analyzujú a formou vedeckého katalógu sprístupňujú epigrafické pamiatky Slovenska podľa zaniknutých historických územných celkov (kráľovské španstvá/komitáty, šľachtické stolice, resp. župy), sú katalógy taktiež zrkadlom niekdajšej bohatosti nápisov, čiže

„súčasťou katalógu sú aj pamiatky pôvodom z územia Nitrianskej stolice, ktoré sa dnes nachádzajú v zbierkach múzeí a galérií mimo skúmaného územia a naopak v jasných prípadoch pôvodu mimo tohto územia ako novoveký import (napr. tzv. Bojnický oltár) nie sú zaradené v katalógu“.
(s. 13-14)

Práca sa člení na úvodnú časť, analytické štúdie a na súpisovú (katalógovú) časť. V úvodnej časti sa charakterizuje predmet výskumu z obsahového, geografického aj chronologického hľadiska. Ďalšie štyri kapitoly predstavujú analytickú časť práce. Prvá kapitola *Súčasný stav bádania* je správou o aktuálnom stave na poli epigrafických výskumov a približuje situáciu týkajúcu sa relevantných prameňov. Druhá analytická kapitola *Územie Nitrianskej stolice v stredoveku a ranom novoveku z hľadiska epigrafie* približuje vývoj predmetného územia s ohľadom na prejavy epigrafickej písomnej kultúry. Tretia kapitola *Charakteristika nápisového fondu Nitrianskej stolice* následne charakterizuje nápisový fond na území niekdajšej Nitrianskej stolice. Obsahovo sa obšírne venuje materiálom nosičov a spôsobu vyhotovovania nápisov, ich pôvodnému umiestneniu, ich obsahom, zachyteniu nápisov a ich paleografickej stránke (vývoj nápisového písma), vrátane číslic a grafickej podoby skratiek. Zaoberá sa taktiež jazykmi nápisov a ich pôvodom s ohľadom na ich objednávateľov a tvorcov i na dobové umelecké trendy. Po troch analytických kapitolách nasleduje edično-technická kapitola objasňujúca edičné princípy katalógu a štruktúru katalógovej jednotky ako predzvest' nasledujúcej hlavnej časti práce – katalógu historických nápisov z územia zaniknutej Nitrianskej stolice do polovice 17. storočia v chronologickom slede. Na konci práce zainteresovaný čitateľ nájde ešte registrovú časť (menný register, miestny register, register stanovísk umiestnenia epigrafických pamiatok, register nosičov nápisov, register umelcov a remeselníkov, register písien, register jazykov, zoznam ikonografických objektov, zoznam ustálených slovných spojení, príslovia a devíz, zoznam citátov z biblie a z diel klasických autorov, zoznam iniciál a monogramov, súpis erbov miest, šľachtických erbov a meštianskych znakov). Koniec práce obsahuje zoznam zdrojov obrazového materiálu, pramene, literatúru a zhrnutie v nemčine. Ku knihe je pripojená obrázková príloha.

Práca spracúva nielen priamo nápisy na artefaktoch, ale vo veľkej miere aj archívne materiály (písomné aj obrazové), využíva archívne pramene celoslovenských archívnych inštitúcií: Archívu Pamiatkového úradu SR v Bratislave (najmä obrazové pramene) a Slovenského národného archívu v Bratislave (originály alebo kópie dokumentov z cirkevných archívov), ako aj obrazovú dokumentáciu z Archívu Pamiatkového úradu v Bratislave. Výdatnými prameňmi sú kánonické vizitácie, testamenty, matriky, listiny, pamätné knihy atď. Často sú mnohé však viac-menej nápomocným archívnym prameňom pri epigrafickom výskume, zatiaľ čo typ archívnych prameňov ako kánonické vizitácie, stará literatúra, fotografický materiál, archivované diapozitívy a pod. na druhej strane sú zásadnými pomôckami pre primárny výskum, pretože zápis epigrafického nápisu je tu dôležitou zložkou prameňa.

V podkapitole *Odborná literatúra k epigrafii Nitrianskej stolice* (s. 19 ff.) autor načrtáva obzvlášť krátke moderné dejiny epigrafie na území Slovenska, ktoré nie sú dlhé a predstavujú skôr malé konkrétne kroky niektorých málopočetných predstaviteľov obce slovenských historikov. V slovenských pomeroch sa epigrafika ako disciplína so systematickým jadrom, jedna z pomocných vied historických, začala konštituovať až v 80. rokoch minulého storočia. Systematické štúdie vznikali od polovice deväťdesiatych rokov, no s vyučovaním epigrafie na akademickej pôde a hlavne so systematickým terénnym výskumom a publikovaním jeho nových výsledkov začal až Juraj Šedivý po roku 2000. Z pôdy Katedry archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej

fakulty Univerzity Komenského v Bratislave inicioval v rokoch 2006 – 2007 vznik stredo európskeho projektu *Wissenschaftliche Erschließung des inschriftlichen Kulturerbes im mittleren Donauraum* s cieľom pustiť sa do založenia celoslovenského epigrafického korpusu. Nový slovenský projekt *Corpus inscriptionum Slovaciae – Súpis epigrafických nápisov zo Slovenska* sa stal odrazom syntézy zahraničných skúseností, vedeckej metodiky a nového slovenského terénneho výskumu. Jeho súčasťou sú aj absolventské práce odchovancov Šedivého bratislavskej epigrafickej školy (František Gahér ml., Tatiana Bérešová, Miroslav Čovan, Terézia Juráčková). Vďaka finančnej podpore personálneho obsadenia, základného technického vybavenia a odbornej literatúry zo strany Agentúry na podporu výskumu a vývoja sa Jurajovi Šedivému podarilo uviesť do života malé epigrafické výskumné centrum a vo štvorici skalných a vytrvalých (epigrafi Juraj Šedivý a František Gahér ml., epigraf a latinský filológ Miroslav Čovan a kunsthistorička Zuzana Čovanová Janošiková) rozbehnúť plošný terénny výskum územia Slovenska. Cieľom tohto malého epigrafického centra je vytvárať databázu výsledkov z epigrafických výskumov, ktorá by mala byť v budúcnosti k dispozícii prostredníctvom internetu. Do tohto sledu sa začleňuje aj predkladaná práca. Aktuálne pracujú dvaja Šedivého doktorandi na súpise epigrafických pamiatok ďalších historických regiónov: Ján Korekáč spracúva historické nápisy Hontu a Tekova a Jana Srnková finalizuje spracovanie epigrafických pamiatok Liptova, zatiaľ čo Juraj Šedivý a František Gahér ml. najnovšie rozpracovali súpis historických nápisov bývalej Prešporskej stolice a popri tom Juraj Šedivý spracúva tiež súpis nápisov z územia niekdajšej Spišskej stolice. Miroslav Čovan, autor už spomínaného katalógového zväzku k historickým nápisom zo Šariša, pracuje aktuálne na súpise nápisov z územia slovenskej časti niekdajšej Abovskej stolice. Je potešiteľné, že epigrafické (absolventské) práce vznikajú už aj na ďalších slovenských vysokých školách, napr. v Trnave či v Prešove.

Práce na tomto poli mali samozrejme aj svoju prehistóriu, ktorú autor krátko načrtáva, takže zaujímavými prameňmi sú nielen práce od autorov ako Matej Bel, Alojz Medňanský či Jozef Vurum, ale aj inštitucionálne kroky v epoche historizmu: V roku 1858 bol zriadený Výbor pre archeológiu pri Uhorskej akadémii vied, ktorý bol prvou uhorskou inštitúciou zaoberajúcou sa výskumom pamiatok na tomto území. V roku 1872 nasledovala Uhorská dočasná pamiatková komisia ako samostatná pamiatková inštitúcia, z ktorej neskôr povstala Krajinská pamiatková komisia. Ich hlavnou úlohou bola príprava súpisu uhorských pamiatok, čo sa dialo v druhej polovici 19. storočia. Po založení česko-slovenského štátu výskum regiónu napredoval najmä vďaka prácam Václava Chaloupeckého a Vladimíra Šmilauera. V rámci Československa vznikla aj prvá pamiatková inštitúcia s pôsobnosťou pre Slovensko: Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorého významným predstaviteľom bol kunsthistorik a pamiatkar Václav Mencl s ťažiskom na stredovekej architektúre. K syntetickým výskumom a výstupom došlo po rozšírení záberu výskumu podľa segmentov umenia po druhej svetovej vojne. Pamiatkami sa zaoberali periodiká *Pamiatky a múzeá* a *Monument revue* i zborník *Monumentorum tutela*. Významnou syntézou koncom 60. rokov 20. storočia bol *Súpis pamiatok Slovenska* vydávaný Slovenským ústavom pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody vo vedeckej redakcii Alžbety Güntherovej. Napriek tomu, že sa doň nedostalo

množstvo pamiatok, je najlepšou syntetickou súpisovou prácou a pre každého epigrafa významným prvotným zdrojom podkladov k nosičom nápisov.

V kapitole *Územie Nitrianskej stolice v stredoveku a ranom novoveku z hľadiska epigrafie* autor člení skúmané obdobie do podkapitol *Obdobie úplnej alebo čiastočnej absencie epigrafickej kultúry (illitterati-kultúra, do pol. 13. stor.)* (s. 29-31), *Prvý rozvoj nápisovej kultúry (od semilitterati ku litterati-kultúre, 2. pol. 13. a v 14. stor.)* (s. 31-32), *Neskorostredoveké obdobie (litterati-kultúra, 15. a zač. 16. stor.)* (s. 32-34) a *Rozvoj epigrafickej kultúry v období renesancie (zač. 16. až pol. 17. stor.)* (s. 34-35). V každej podkapitole nájde čitateľ analýzu obdobia a nápisov, ktoré sa k danej epoche viažu, taktiež odkazy na relevantné pamiatky.

Katalógová časť (záznamy na s. 54-173) pokrýva 181 jednotiek. Každé spracované heslo obsahuje podľa možnosti a povahy záznamu krátky popis umiestnenia, resp. lokality (podľa možnosti aj výšku a šírku textovej stopy); zhodnotenie písma, resp. vyhotovenia; rekonštrukciu, resp. prepis textu; preklad, resp. sprostredkovanie obsahu, ktorý nie vždy, obzvlášť pri skratkových záznamoch, je jednoznačný a podľa možnosti aj poznámkový aparát a odkaz na príslušnú odbornú literatúru.

Knihu zdobia početné reprodukcie: celá kniha je prekladaná čiernobielymi fotografiami relevantných artefaktov (9 reprodukcii na úvod a medzi kapitolami) a doplnená obsiahlou obrázkovou prílohou (101 obrázkov, s. 212-265) vrátane dvoch pripojených „epigrafických máp“ územia Nitrianskej stolice s vyznačenými relevantnými lokalitami. (s. 266-267)

Vyzdvihnúť treba syntetický charakter tejto publikácie, a to tak v jej analytickej, ako aj katalógovej časti. Práca predstavuje syntézu mnohých prác aj nových výskumov a systematicky približuje to, čo sa zachovalo z epigrafickej kultúry z územia niekdajšej Nitrianskej stolice, veľkého a heterogénneho regionálneho útvaru na západnom Slovensku, ktorý je dnes rozkúskovaný medzi mnohými, už nesúvisiacimi územnosprávnymi celkami, takže verejnosti dnes súvislosť (v oboch kontextoch tohto slova) tohto územia z veľkej časti uniká. Na rozdiel od iných „rázovitých regiónov“ Slovenska sa tu pocit historickej spätosti vytratil a moderné dejiny a aktuálne územnosprávne členenie definitívne prekreslili mapy historickej spoločenskej pamäte západných Slovákov. Preto aj práce pripomínajúce tento zaniknutý historický región dostávajú osobitný význam.

Popri pozitívach nemožno nespomenúť aj o drobné chybičky krásy – slovenský text by si zaslúžil dôkladnejšiu jazykovú redakciu (napr. vyhnúť sa hovorovým výrazom typu „a tým pádom“ (s. 30), dodržiavať zásady písania malých a veľkých písmen ako pri názvoch typu „Hrad Devín“ – správne hrad Devín (tamže, pozn. č. 60), upraviť občasnú kostrbatú štylistiku a odstrániť zvyšky zrejme z preformulovaných viet typu „V mojej práci som sa mi nepodarilo nájsť...“, nejednotnosť pri písaní slova kanonický/kánonický a pod.). Zrejme v dôsledku dlhého spracúvania textov došlo k tomu, že autorovi v úvode načrtnuté členenie na kapitoly a krátke skicovanie ich obsahu nekorešponduje so skutočným členením kapitôl a ich definitívnym obsahom. Taktiež sa zmieňuje skrátenými menami o študentských členoch Šedivého tvorivého tímu a uvádza letopočty ich absolventských prác „F. Gahér 2008 a 2012, T. Bérešová 2010, M. Čovan 2011, T. Juráčková 2013“ (s. 20), no do zoznamu literatúry sa nevošli, a tak sa čitateľ nedozvie názvy ich záverečných prác (ba v prípade Tatiany Bérešovej v celej práci ani jej celé prvé

meno). V konečnom dôsledku sú to však drobnosti, ktoré nijak neznižujú význam práce. Jazykovú redakciu by si zaslúžilo taktiež nemecké znenie údajov obsahu (nemeckojazyčný obsah práce, zrkadlovo pripojený k slovenskému zneniu obsahu práce) a pripojené nemeckojazyčné zhrnutie (resumé).

Prácu možno napriek malým „remeselným“ chybám v plnej miere odporučiť historikom, archivárom aj zanietým laikom so záujmom o historické artefakty. Je určená proste všetkým, ktorí sa zaoberajú či už epigrafikou, alebo históriou bývalej Nitrianskej stolice.

Peter M. Zigman

(Friedrich-Schiller-Universität Jena, Arbeitsgruppe Biologiegeschichte)

MALATINSKÝ, Michal. *PRED SÚDOM NÁRODA? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945 – 1947*. Bratislava: Post Scriptum, 2019, 287 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.13>

Kniha Michala Malatinského sa venuje ľudovému súdnictvu na Slovensku a činnosti jeho najvyššej inštancie Národnému súdu v Bratislave. Retribúciu na Slovensku sa venovali viacerí autori. Na druhej strane, ide o prvú publikáciu, v ktorej je komplexne spracovaná činnosť Národného súdu v Bratislave v rokoch 1945 – 1947, keďže autori sa doposiaľ venovali len jednotlivým procesom pred Národným súdom. Kniha je rozdelená na dve veľké časti. Prvá časť, ktorá zahŕňa tri kapitoly, sa zaoberá problematikou ľudového súdnictva. Druhú časť tvoria dve kapitoly a je venovaná činnosti Národného súdu v Bratislave.

Prvá kapitola približuje pôvod retribučného súdnictva. Ako píše Malatinský, potrestanie vojnových vinníkov nebolo fenoménom len slovenských dejín, ale týkalo sa väčšiny európskych a niektorých mimoeurópskych krajín. Navyše, myšlienka retribúcie nevznikla v súvislosti s usporiadaním po 2. svetovej vojne, ale jej pôvod sa spája s druhou polovicou 19. storočia. Vojnových zločincov chceli víťazné mocnosti súdiť po 1. svetovej vojne, pričom však potrestanie zločincov prebiehalo len na vnútroštátnej úrovni, v Nemecku. Dotvorenie medzinárodného trestného práva sa spája s 2. svetovou vojnou a s tzv. Svätajakubskou deklaráciou z januára 1942, kde bolo prvýkrát explicitne uvádzané súdne potrestanie vojnových zločincov. V súvislosti s deklaráciou na s. 19 je uvedené, že deklaráciu podpísali zástupcovia deviatich štátov, vrátane Československa, „... ktorých územie bolo v tomto období pod nadvládou či okupáciou Nemeckej ríše“. Je otázne, či v prípade Československa ide o úplne presné vyjadrenie. České krajiny boli okupované Nemeckom, ale Slovenský štát bol skôr pod vplyvom, ako nadvládou Nemecka. Navyše, časť územia medzivojnového Československa bola okupovaná Maďarským kráľovstvom. K úplnému vykryštalizovaniu ľudového súdnictva na medzinárodnej úrovni prispela Londýnska dohoda veľmocí z augusta 1945, ku ktorej Československo pristúpilo v septembri 1945.